

Yüklemlemenin Anlamı: *Tecrîdu'l-İ'tikâd* Üzerine Bir İnceleme

The Meaning of Predication: A Study on Tajrid al-I'tiqad

MEHMET ÖZTURAN

İstanbul Medeniyet University

Received: 23.12.2019 | Accepted: 20.03.2020

Abstract: Categorical judgments consist of a subject and a predicate. Predication occurs when the predicate is attributed to the subject. Predication cannot be made between two concepts in which there is no relation between them. Hence subject and predicate must be related at least one point. This common point ensures judgmental unity. This study examines the answer to the question 'how the identity of the subject and predicate is ensured in a judgment or a proposition'. Therefore, our study aims to answer this question by dealing with *Tajrid al-I'tiqad* which was one of the most efficient works in *mutaakhhirun* era and written by Nasir al-Din al-Tusi (d. 672/1273-74). Tusi remarked that subject and predication must be identical in a proposition. Yet according to him, this identity is not numerically identity but identity. Namely, the subject and predicate must be united at one (common) point. In our study, why exact identity cannot be supposed/counted is explained, the assumption of qualitatively identity is analyzed and concluded that the qualitatively identity theory ensures the required unity in a judgment.

Keywords: Predication, identity, proposition, judgement, meaning.

Giriş

Tecrîdu'l-İ'tikâd adlı eserin 38. meselesinde, varlık ve yokluğun nesnelere nasıl yüklem olacağı konusu tartışılmakta ve burada iki seçenek sunulmaktadır: (1) Mesela “a, vardır”, “b, yoktur” örneğinde olduğu gibi varlık ve yokluk terimleri müstakil yüklem olarak kullanılabilir. (2) “a,b'dir” veya “a, b değildir” örneğinde olduğu gibi varlık ve yokluk birer bağlaç olarak da kullanılabilir. (İsfahani, 2012, c. I, s. 324; Lahici, 1433, c. I, s. 482; Mutahhar Hillî, 1433, s. 104; Nasîruddîn Tûsî, 1433, s. 104). Birinci seçenek ile bir şeyin var olup olmadığını dile getirilmektedir. İkinci seçenekle de bir şeyin başka bir şey olduğu ve onların gerçek anlamda özdeş oldukları dile getirilmektedir. Bir şeyin başka bir şey olduğunu yani a'nın b olduğunu söylemek en fazla karşılaşılan yargı türlerinden biridir. Bu yapıdaki bir yargıda iki farklı nesne, varlık ile birbirine bağlanmaktadır. Tûsî'nin varlık ve yokluk terimlerinin yüklenmesi seçeneklerinden spesifik olarak ilgilendiği ikinci seçenektir. Diğer bir ifadeyle varlık ile doğrudan ilişkili “a vardır; a yoktur” yüklemelerinden ziyade varlık dolayısıyla birbiri ile ilişkili “a, b (olarak) vardır” önermelerinin nasıl mümkün olduğuna odaklanmaktadır. Belirtmek gerekir ki günlük dilde ve bilimde kurulan kurduğumuz önermelerin çoğunun ikinci seçenekteki yüklem olduğu görülmektedir.

Yüklemlemenin Anlamı

Varlık ister doğrudan ister dolaylı olarak yüklem olsun sonuçta bir yüklemleme durumu gerçekleştiğine göre yüklemlemenin ne olduğunun ve nasıl gerçekleştiğinin açıklanması gerekmektedir. Aslında Tûsî'nin yüklemlemenin doğasına ilişkin sunduğu temel tez yüklemlemenin doğasından çok onun neyi gerektirdiği ile ilgilidir. Ona göre yüklemleme, (i) konu ile yüklem birbirine kısmen özdeş olmasını ve (ii) konu ile yüklem birbirinden farklı tanımda olmasını gerektirmektedir.

Bu şartların her birinin ne tür sözde yargıları mantıksal yargının kapsamı dışında bırakacağı önemlidir. İlk şart, konu ile yüklem arasında tam özdeşlik değil de kısmî bir özdeşlik olmasını zorunlu kıldığı için eşanlamlı kelimelerin birbirine yüklenilebilmesini engellemektedir. Buna göre “İnsan beşerdir” gibi önerme görünümlü bir ifadede yüklemleme olmayacağı gibi “İnsan, düşünen canlıdır” gibi tanımsal ifadelerde de yüklemleme

bulunmamaktadır. Çünkü bu cümlelerde konu ile yüklem birbirine tamamen özdeşdir. Öte yandan konu ile yüklem arasında tam özdeşlik olması durumunda “İnsan canlıdır” önermesi de mantıksal bir önerme olmaktan çıkacaktır. Oysa bu önermede sağlıklı bir yüklemleme vardır ve bu iki kavram birbirine tam özdeş olan eş anlamlı iki farklı lafız değildir (İsfahani, 2012, c. I, s. 325). İlk şart sayesinde, eş anlamlı iki kelimedenden bir yüklemleme kurulamayacağını söylerken yine aynı şart sayesinde ilgisiz iki şey arasında da yüklemleme kurulamayacağını ifade etmektedir. Buna göre birbiriyle hiçbir ilişki bulunmayan iki kavram arasında yüklemleme kurulamaz (Muhammed Cafer Esterâbâdi, 1382, c. I, s. 162, 163).

İki kavramın birbirinden farklı olmasını gerektiren ikinci şart ise aslında bu ilk kuraldan türetilmektedir. Zira iki şey arasında tam özdeşlik kurulmasının düşünülmemesi durumunda ya kısmen özdeşlik kurulabilir ya da hiçbir ilişki kurulamaz. Kısmen özdeşlik kurulabilmesi durumunda özdeşlik noktası dışında kalan ne varsa konu ile yüklem arasındaki farkı oluşturacağı için bu ikisi birbirinden farklı olabilecektir. Yani onlar özdeşliğin dışında kalan alanlarda birbirinden farklı olup farklı tanımlara sahip olurlar. Dolayısıyla ikinci şart olan konu ile yüklem tanımca farklılaşması ilk şartın uygulanmasının doğal bir sonucu olarak elde edilebilir.

Görüleceği üzere, herhangi bir yargıdaki yüklemleme konu ile yüklem arasında kısmî özdeşlik olduğunu varsaymakta ve bunun bir gereği olarak da konu ile yüklem farklı kavramlar olmasını gerektirmektedir. Konu ile yüklem kısmî özdeşliği onların bir noktada birleştiğini yani ittihad ettiğini belirtmektedir. Yargının birliğini sağlayan, onları birbirinden tamamen farklı iki şey olmaktan çıkararak bu birleşme noktasıdır. Bu çalışmada müteahhir geleneğin kelimeler kitapları içinden şerh-haşiye geleneği açısından en önemli eserlerinden biri olan Tûsî'nin *Tecridu'l-İtikâd* adlı eseri merkeze alınarak mantık ve felsefenin önemli sorularından biri olan yargının birliğinin nasıl kurulduğuna ilişkin tezi ve argümanlarını incelenecektir. Diğer bir ifadeyle çalışmamızda, “a,b'dir” yargısının semantiği tespit edilmeye etmeye ve bu semantiğin kısmî özdeşlik merkezinde ontoloji ile bağlantısı açığa çıkarılmaya çalışılacak ve bir önermenin veya yargının *kısmî özdeşlikçi yüklemleme teorisi* adını verdiğim teori ile edilme şekli gösterilecektir.

Tecrid'in, yüklemlemenin doğasına ilişkin sunduğu semantik ve on-

toloji, herhangi bir yargının kurulabilmesi için şu tezi ileri sürmektedir: Konu ve yüklem hem özdeş hem de birbirinden farklı olmalıdır. Tûsî bu tezini şöyle dile getirmektedir: Yükleme iki tarafın [konu ve yüklem] bir açıdan ittihadını bir açıdan ise birbirinden farklı olmasını gerektirir. (Nasîruddîn Tûsî, 1433, s. 104)

Yukarıda Tûsî, herhangi bir yargı için geçerli olacak şekilde yani tüm önermeleri kapsama alarak yüklemelemin neyi gerektirdiğini ifade etmektedir. Ona göre ortada bir yargı varsa özdeşlik (ittihâd) ve farklılık da (teğâyür) olmalıdır. Mesela “a, b’dir” gibi kategorik bir yargıda a ve b birbiriyle özdeş olmalı fakat aynı zamanda birbirinden de farklı olmalıdır.

Konu-yüklem özdeşliği tam bir özdeşlik değildir. Tam özdeşlik Tûsî’nin savunduğu kısmî özdeşlik tezinin karşıtıdır ve iki şeyin gerçekten de her açıdan aynı olmasını ifade eder. Böyle bir şeyin imkânsızlığına ileride değinilecektir. Geriye kısmî özdeşlik tezi kalmaktadır. Tûsî ve şarihlerin ifadelerinden, yargının semantiğinin belirlenmesinin ve yargının birliğinin sağlanmasının kısmî özdeşlik ile kurulacağı anlaşılmaktadır. ifade etmektedir. Bu izahın temel sorunsalı şudur: “Tam özdeşlik iddiasında bulunmadan nasıl bir şeyin nasıl başka bir şey olduğunu söyleyebiliriz? Soruyu cevaplandırmak için kategorik önerme formundaki konu ve yüklem birimlerine yerleştirilecek kavramların hangi şartları sağlaması gerektiği incelenmelidir. Bunun için tam özdeşliği de temsil edebilecek örnekleri incelemeye dahil etmek gerekmektedir. Konu ile yüklem bir ve aynı şeyler olması yani tam özdeşlik veya gerçek özdeşlik ile ilk akla gelen form “a, a’dır” formudur. İkinci akla gelen ise “a, b’dir” formudur.

“a, a’dır” formu -modern mantıkçının gözüyle bakıldığında- analitik *apriori* bir yargıdır. Bu yargı kesinlikle doğrudur fakat a’nın a olduğunu bilgisi bilgimizi artırıcı bir niteliğe sahip değildir. Bir şeyin kendi kendisi olduğu, kendisiyle bir ve aynı olduğu zorunlu bilgisini ifade eder. Evet, iki farklı şeyin tam özdeş olması imkansızdır fakat bir şeyin kendi kendisi olmaması da imkansızdır. Hatta tam özdeşliğin ilişkisel bir kavram olduğunu söylemek mümkündür değildir. Zira ilişkisellik birbirinden farklı iki şeyin olmasını gerektirmektedir. O halde yüklemelemin kısmî özdeşliği gerektirdiği tezini anlamak için tartışmayı ikinci form üzerinden yürütmek daha makul görünmektedir.

İkinci formda “a, b’dir” biçimindedir. Bu formda karşımıza iki ihti-

mal çıkmaktadır: (i) a ve b eş anlamlıdır; (ii) a ve b eşanlamlı değildir. (i)'deki seçenek aslında ortada bir yüklemlemenin olmadığını belirtmektedir. Yüklemleme ile burada mantıksal yüklemleme kastedilmekte ve gramatik açıdan sorunsuz tümcelerde bile yüklemlemenin olmama ihtimalinin bulunduğuna işaret edilmektedir. Yani gramatik açıdan “İnsan beşerdir” gibi bir ifade mükemmel bir ifadedir, doğal dilin ve gramerin anlamlı tümce şartlarını sağlamaktadır. Fakat eş anlamlı kelimelerden kurulduğu için mantıksal bir yüklemleme değildir.

Bu değerlendirmeye göre, yargıda olması gereken birlik veya özdeşlik; (i) bir şeyin kendi kendisinin tekrarı veya (ii) bir şeyin iki farklı adı olmaz. Bu iki durum, kendisiyle bir ve aynı düşünülen yani ancak kendine nisbetle tam özdeşliğin ortaya çıktığı bir nesnenin adını tekrarlayarak veya o nesnenin iki farklı adını kullanarak kurulan sözde bir yüklemleme olduğu açıktır. Fakat bu yüklemleme ya bilgimizi arttırmamakta ya da eş anlamlıların tekrarı olduğu için bilgi verme noktasında herhangi bir katkı sağlamamaktadır. O halde yargıdaki konu ve yüklem özdeşlik ve birliği derken tam özdeşlik değil farklı bir özdeşlik kastediliyor olmalıdır. Tûsî, tam özdeşlikten farklı olan bu özdeşliği ‘bir açıdan özdeş’ (ittihâd min vech) ifadesi ile dile getirmektedir. Şimdi Tûsî'nin ‘bir açıdan’ özdeşlik yani kısmî özdeşlik ile ne kastettiğine, niçin böyle bir tezi ileri sürdüğüne değinmek yerinde olacaktır.

Bu aşamada Tûsî'nin maksadını anlamak için Ali Kuşçu'nun *Şerhu Tecridü'l-Akâid*¹ adlı *Tecrid* şerhinde kısmî özdeşlik tezini nasıl gerekçelendirdiğine odaklanılabilir. Kuşçu, şerhinde, yargıda kısmî bir özdeşlik olması gerektiğini, böyle olmadığı takdirde yani tam özdeşlik varsayılırsa, muvataât türünden kategorik önermelerin yukarıda kaçınılmaya çalışılan türden bir tam özdeşlik gerektireceğine işaret eder (Kuşcî, 1393, s. 327). Onun argümanı bir saçmaya indirgeme argümanıdır ve tam özdeşliğin olamayacağına dayanmaktadır: Tam özdeşlik olamayacaksa bu teori kullanılarak bir izahta bulunulamaz. Buna göre muvâtaat yüklemlemeleri tam özdeşlik teorisi ile açıklayamaz. Bu argümanı anlamak için tam özdeşlik ve

¹ *Tecridü'l-İtikâd* hakkında yakın zamanda önemli bir monograf Yasin Apaydın tarafından yayınlandı. Bu monografda Kuşçu şerhinin konumu, önemi ve etkileri yanında *Tecridü'l-İtikâd* literatürü ve anahtar metafizik kavramlar olarak ‘umûr-ı âimme’nin ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır. Bk. (Apaydın, 2019).

muvâtaat ilişkisine değinmek gerekmektedir.

Tam özdeşlik, iki farklı şeyin birleşerek bir ve aynı olan tek bir şey haline gelmesidir. Saçma olan bu durum, Ali Kuşçu tarafından ikinin birleşmesi (vahdetu'l-isneyn) terimleri ile ifade edilmektedir. A ve B iki ayrı nesne kabul edilirse ve bunların bütün nitelikleri aynı olursa artık onlar iki ayrı nesne olamazlar; ayrı nesne olmaları durumundaysa bir ve aynı nesne olamazlar. Tam özdeşlik, işte iki şeyin (adın değil) aslında aynı ve tek bir şey olmasını ifade eder. Ancak ve bu durum bir çelişki meydana getirmektedir. Bu çelişki bir'in iki olduğunu, ikinin de bir olduğunu söylemektedir. Bu yüzden tam özdeşlik, Kuşçu tarafından saçmaya indirgeme hamlesinin artbileşeni gibi kullanılmıştır. Sonuç olarak tam özdeşliği gerektiren bir açıklama aslında bir saçmalığa yol açtığı için kabul edilmemesi gerekir.

Kuşçu'nun argümanı, mantıksal yüklemlemeyi “a, b'dir” formundaki bir yargıyı mümkün kılacak şekilde tasarlamaya odaklanmıştır. “a, b'dir” formu, dilimizde olmasını istediğimiz bir yargı formudur ve bu formun semantiğini, ontolojik anlamda bir saçmaya sürüklemeyecek şekilde açıklamak gerekir. Kuşçu'nun izahı bu noktada olumlu kategorik yargının farklı bir türünü takdim etmektedir: Muvâtaat türü yüklemlemeler. Ona göre konu ile yüklem arasında kısmî özdeşlik olmaması durumunda muvâtaat türünden yüklemlemeler, saçma olan tam özdeşlik ifade edecektir (Kuşçî, 1393, s. 327). Dolayısıyla Kuşçu, hem “a, b'dir” formunu korumak hem de tam özdeşlik açmazına yol açmamak için konu ile yüklem arasındaki özdeşliğin kısmî bir özdeşlik olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Özetle Kuşçu, konu ile yüklem arasındaki özdeşlik tam özdeşlik olsaydı, kısmî bir özdeşlik olmasaydı, muvâtaat türünden yüklemlemelerin dile getirilmesinin imkansızlığını dile getirmektedir. Buradan hareketle muvâtaat türü yüklemlemeler ile kısmî özdeşlik ve tam özdeşlik arasındaki ilişkiyi incelemek yerinde olacaktır.

Olumlu *yüklemleme iki tarafın* yani konu ve yüklem *bir açıdan özdeş olmasını gerektirir*. Aksi takdirde muvâtaat biçimli olumlu yüklemleme ikinin bir olduğuna hükmetmek olacaktır. (Kuşçî, 1393, s. 327).²

Tecrîd ve *Tecrîd* şerhinden yaptığımız alıntıda Kuşçu açık bir şekilde argümanı, tam özdeşliğin muvâtaat türünden yüklemlemelerin imkanını

² Alıntıda italik kısımlar Tüsü'nin *Tecrîdu'l-Akaid*'ine aittir.

ortadan kalkması üzerine inşa etmektedir. “a, b’dir” önermesinde bir özdeşlik vardır. Fakat tam olarak mı özdeştir yoksa kısmen mi özdeştir sorununa cevap aradığımızı hatırladığımızda Kuşçu tam özdeşliğin mantıksal dilin en kritik önerme türü olan basit kategorik olumlu önermenin imkanını ortadan kaldırdığını, çünkü tam özdeşliğin bir çelişkiye yol açtığını söylemektedir.

Muvâtaat türü yüklemelerin ne olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Muvâtaat yüklemlemenin bir diğer adı da “o, o’dur (hüve hüve)” yüklemlemeleridir. Bir şeyin, (başka) bir şey olduğunu ifade eden bir formdur. Bir başka ifadeyle, bir şeyin yüklem olarak, konuya dolaysız bir şekilde yüklemlemesini ifade etmektedir. Muvâtaat türü yüklemlemenin ne olduğunu tespit etmek için Tûsî’nin *Tecrîd*’inin mantık kısmına ve bu eserin yine mantık kısmını şerheden Hillî’nin açıklamalarına bakmak gerekmektedir. Muvâtaat türü yüklemleme şöyle tanımlanmaktadır: Tûsî dedi ki: ‘insan’ gibi, nitelenen bir şey ve onun ‘gülen’, ‘yazan’ gibi nitelikleri bir şekilde, birbirine söylendiğinde -mesela “İnsan gülendir” önermemizde olduğu üzere- ‘insan’ konu; insan hakkında söylenen ‘gülen’ ise yüklem olup bu durum muvâtaat ile meydana gelmiştir. Her ne kadar gülmek ifadesi de insana yüklem olsa da bu durum yapım eki getirerek olur. Ben derim ki: ... Bil ki nitelenen şeye, “insan gülendir” önermesinde olduğu gibi bazen onun niteliği yüklem yapılır bazen de aynı örneğin döndürmesinde olduğu gibi nitelik, nitelenen şeye yüklem yapılır. Kimi zaman ise “gülen yazandır” örneğindeki gibi bir nitelik başka bir niteliğe yüklem yapılır. Tûsî, ‘birbirine söylendiğinde’ sözü ile buna işaret etmiştir.

Bu açıklamaya göre deriz ki: “İnsan, gülendir” önermesini dile getirdiğimizde ‘insan’ konu, ‘gülen’ ise yüklem. Bu yüklemlemeye muvâtaat yüklemlemesi ve ‘o, o’dur’ yüklemlemesi adı verilir. Anlamı şudur: konunun zata, yüklem zata. Konu yüklem de denilebilir.

Burada başka bir yüklemleme türü daha vardır ve ona ek getirme yüklemlemesi veya o ona sahiptir yüklemlemesi adı verilir. Mesela gülmenin insana yüklemlemesi böyledir. Anlamı şudur: insan(a) (yüklem olsun) diye gülme (kelimesine) ek getirerek mesela gülen gibi bir isim türetilir ve o, insana muvâtaat biçiminde yüklem yapılır. (“İnsan gülendir” önermesini değerlendirdiğimizde) gülen muvâtaat biçimde yüklem denirken kendisi(ne uygun olması için) ek getirilen öğeye ise ek getirilmek suretiyle yük-

lem deriz (Mutahhar Hilli, 1392, ss. 33, 34). Tûsî ve Hilli'den alıntılanan metinde iki farklı yükleme türünden bahsedildiğini görülmektedir. Eğer konu ile yüklem arasında kısmî özdeşlik değil de tam özdeşlik vardır denmesi durumunda muvâatât biçiminde yüklemlerin ortadan kalkacağı öne sürülmüştü. Alıntılanan bu paragraf muvâatât biçiminde yüklem-ler ile neyin kastedildiğini anlamak için iyi bir rehber olacaktır. Metinde Hilli'nin yorumuna göre üç tür önermeden söz edilmektedir.

1. İnsan gülerdir.
2. İnsan yazandır.
3. Gülen yazandır.

Bu önermelerin hepsi muvâatât biçimindeki yüklemlere örnek olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla muvâatât biçimindeki önermelerin doğasına ilişkin bir inceleme verilen örnekler üzerinden yapılabilir. Hilli bu önermelere baktığında muvâatât biçimindeki önermelerin şöyle bir semantiğe sahip olduğunu tespit etmektedir: Muvâatât biçimindeki bir yüklemede konu ile yüklem zatları özdeştir yani konu ve yüklem bir ve aynı zata sahiptir. Görüldüğü üzere, konu ile yüklem arasında tam bir özdeşlik olmayacağı iddiasına karşıt olarak öne sürülen kısmî özdeşlik tezinde konu ile yüklem özdeşlik noktasını yani bu ikisinin nerede bir ve aynı olmaları gerektiğini tespit edilmiştir: Hilli'nin sunduğu semantiğe göre konu ve yüklem zatları bir ve aynı olmalıdır. Yani zatları özdeş olmalıdır. Birinci örnek üzerinden Hilli'nin semantiği şöyle uygulanabilir:

İnsan gülerdir: (x olan) insan, (x olan) gülerdir.

Örnekte konu ile yüklem zati birliğini parantez içinde gösterilmiştir. Asıl önerme parantezin dışındaki ifadelerdir. Burada hem konu hem de yüklem arasında ortak olan yani kısmî özdeşliği sağlayan şey x'tir ve zati temsil etmektedir. Yüklemede konu ve yüklem bir noktada birleşmektedir. Bu birleşme noktası sayesinde herhangi bir önerme oluşmaktadır. Yargının birliği dediğimiz şey de tam olarak bu kesişim noktasıdır.³

Konu ve yüklem zatlarının bir olması aslında kendisine 'insan' denilen birey veya bireyler ile 'gülen' denilen birey ve bireylerin aynı olmasını

³ Yargının birliğini sağlayan şey konu ile yüklem arasında ortak olan bir şeydir. Fakat bu ortaklık veya özdeşlik noktasının ne olması gerektiğine dair müteahhirin mantık ve kelamcılar arasında farklı görüşler vardır. Bu tartışmaları ayrı bir çalışmaya bırakıyoruz.

ifade etmektedir. Mesela “Ali ayaktadır” dediğimizde ‘Ali’ olarak adlandırılan kişi ile ayakta olan kişi aynı kişidir.

Alıntılanan paragrafta *ek getirerek türetilen yüklemleme* biçimi de takdim edilmektedir. İştikak yüklemi denilen bu tür yüklemlemelerde eldeki kelime -ki bu genelde, kelimelerin mastar halleridir- yüklem yapılmaya elverişli değildir. Zira ‘gülmek’ veya ‘yazmak’ olarak nitelendirilebilecek bir nesne neredeyse yoktur. Yukarıda duruma Hillî'nin sunduğu semantik açıdan bakılacak olursak mastarların yüklem olarak kullanıldığı zaman birlik oluşturacak bir nokta sunmadığı görülecektir. ‘Gülmek’ kelimesinin içinde gömülü olan bir zat yoktur. Fakat ‘gülen’ kelimesinde durum farklıdır. ‘Gülen’ sözcüğünün anlamı içinde ‘gülme’ mastarını taşıyan *bir birey* bulunmaktadır. İşte istikak türü yüklemlemeler bu zatı ortaya çıkarmak için zat içermeyen kelimeleri, zat içeren dil formlarına aktarmak veya açıkça görülebilecek ekler getirerek bu zatı ortaya çıkarmaya çalışan yüklemlemelerdir. İştikak türü yüklemlemelerde niçin zatın ortaya çıkarılmaya çalışıldığı ya da kelimenin semantiği içine gömüldüğü açıktır. Bu zat olmadığı sürece konu ile yüklemi bir araya getirmek mümkün değildir; zat, konu ile yüklem birleşme noktası veya kısmî özdeşliğin sağlandığı yerdir. Hatta yargının birliği sorununu vurgulayarak söylemek gerekirse, diyebiliriz ki yargının birliği konu ile yüklem zati birliği ile sağlanmaktadır.

Muvâtaat ve istikak türü yüklemlemelerin doğasına ilişkin bu açıklamalardan sonra şu sonuca varılabilir: Herhangi bir yüklemlemede konu ile yüklem birbirine kısmen özdeş olması gerekmektedir, bu özdeşliğin görülmediği yapıya sahip kelimelerde ise yapım ekleri veya farklı dil kalıpları kullanılarak bu kelimeler kısmî özdeşliğe uygun bir hale getirilmektedir. a konu b ise yüklem olarak alındığında eğer b, a için doğal dilde söylenebilir bir kelime formunda ise “a, b'dir” muvâtaat biçiminde bir yüklemleme olur. Fakat b, a için söylenebilir bir formda değilse; b'yi söylenebilir kılmak için ona yapım eki getirilir ve “a, b'li'dir” veya “a, b'ye sahiptir” denilir. Mesela ‘oda’ ve ‘klima’ kelimelerini düşündüğünde klima, odaya yüklem yapılabilir bir yapıda değildir; “Otel, klimadır” denilemez. Fakat ‘klima’ya -lı yapım eki getirerek “Otel klimalıdır” denilebilir. İştikak türü yüklemlemelerde kritik husus, herhangi bir yapım eki getirmek değil, daha ziyade konu ile yüklemi birbirine bağlayabileceğimiz zatı meydana

getirecek bir ek getirmektir. Bu ek getirildikten sonra konu ile yüklem aynı zata sahip oluyorsa yüklemleme gerçekleşir. Mesela “Bu otel klimalıdır” derken kendisine işaret edilen belli bir otel ile klimaya sahip olan otel aynı oteldir. Yani kendisine işaret edilen nesne ile klimaya sahip olan nesne bir ve aynı nesnedir. Fakat mutlak bir özdeşlik olamayacağı için kendisine işaret edilen nesne ile klima aynı şeyler değildir. Görüleceği üzere yargıda tam özdeşlik yok fakat kısmî bir özdeşlik mevcuttur.

Kuşçu'nun argümanına geri dönebiliriz. Kuşçu, konu ile yüklem arasında “bir açıdan özdeşlik vardır” tezini ileri sürerken “aksi takdirde muvâtaat biçimindeki önermelerin bizi birin iki olduğu”nu söyleme saçmalığına sürükleyeceğini gerekçe göstermiştir (Kuşçu, 1393, s. 327). Bu noktada ‘aksi takdirde’ ifadesinin neleri içerdiğini tespit etmek önemlidir. Soruyu şöyle sorulabilir: Konu ile yüklem arasında bir açıdan özdeşlik yani kısmî özdeşlik olmadığı takdirde hangi seçenekler konu ile yüklem arasındaki ilişki için sunulmaktadır? İki seçenek düşünülebilir: (i) Konu ile yüklem arasında tam özdeşlik vardır. (ii) Konu ile yüklem arasında hiçbir ortak nokta yoktur.

Ali Kuşçu'ya göre birinci seçenek konu ile yüklem aynı şeyler olduğunu göstermektedir. Yani konu ile yüklem her açıdan bir ve aynıdır. Fakat bu saçma bir durumdur. İki şey tam olarak birbirine özdeş olamaz: Neredeyse her şeyleri aynı iki nesne olsun elimizde. Biz onları birinci ve ikinci nesne olarak saydığımızda hiç yoksa bile numaraları birbirinden farklı olacaktır. Birleşip tek bir nesne olmaları durumunda ise ortada iki ayrı nesne olamayacağı için özdeşliğin ilişkisel durumu yani bir şeyin kendinden başka bir şeye özdeş olması için gerekli olan taraflar ortadan kalkacaktır. Sonuç olarak ikilik yani çoklu bir durum söz konusu olduğunda tam özdeşlik imkansız hale gelmekte ve, tam özdeşlik ikili bir bağıntı olamamaktadır.⁴ İkinci seçenek konu ile yüklem arasında hiçbir ilişki olmadığını ileri sürer. Birbiriyle ilişkili olmayan iki şey düşünmek mümkün değildir. Çünkü konu ile yüklem hiçbir açıdan birbiriyle ilişkili olmasa bile ‘şey’ olmaları bakımından ortaktırlar. Yani her ikisi de şeydir. Fakat bu durum mantıksal dili gereksiz ve alakasız bir biçimde genişletme

⁴ Ayrıntılarına girememekle birlikte, bu akıl yürütme, tam özdeşliğin bir şeyin kendi kendisi ile olan ilişkisinde düşünülebileceğini, ancak ve ancak bir şeyin kendisi ile bir ve aynı olduğunu ifade eden Parmenidesçi ilkedir.

tehlikesini de içermektedir. Zira bu durum her şeyi sırf ben onları şey olarak gördüğüm için konu ve yüklem birimlerine yerleştirebileceğim anlamına gelmektedir. Nitekim İslam mantıkçıları için aralarında hiçbir ilişki bulunmayan şeyler arasında konu ve yüklem ilişkisinin kurulamayacağı temel bir ilkedir. Onların bu ilke ile kastettikleri şey kesişim kümesi boş küme olan iki kavramdan bir önerme oluşturulamayacağıdır. Mesela kesişimleri boş küme olan iki kavram olan otel ve klima kavramları arasında buldukları hal üzere şu haliyle bir yüklemleme kurulamaz.

Kuşçu'nun yorumundan yola çıkarak yüklemlemenin doğası ve özdeşlik ile ilgili bu incelemeden hareketle "a, b'dir" yargısının semantiğine ilişkin şu sonuca varmak mümkündür: "a, b'dir" yapısındaki önermeler tam özdeşlik ifade edemezler, bu forma sahip yargılarda asla tam özdeşlik bir yüklem olarak kullanılamaz. Örneğin a, b'ye özdeştir denilemez. Zira birbirine tam özdeş olan iki şey yoktur. Bu tümce en fazla, a ve b'nin kısmen özdeş olduklarını söyleyebilir. Bu durumda a ve b bir noktada birleşmektedir. Dahası bu birleşme ve özdeşlik noktası olmadığı sürece yargı kurulamaz. Bu değerlendirmeler ışığında a, b'dir önermesi aslında şu anlama gelmektedir: a ile b, x'de özdeştir. Konu ve yüklem bir noktada birleşmeleri gerektiği tezi a ve b arasındaki kaplamsal kesişim kümesinin boş küme olmaması sonucunu da içermektedir. Hatta iştikak türünden yüklemlemelerin aslında iki terim arasında var olan boş küme ilişkisini bozmak üzere yapılmış bir düzenleme olduğunu söyleyebiliriz. Bu düzenlemeye göre mesela otel ile klima kavramları arasında kaplamsal bakımdan hiçbir ilişki yoktur: Hiçbir otel klima değildir ve hiçbir klima da otel değildir. Fakat klima kelimesine getirilecek -lı sahiplik eki ile iki kavram arasında kaplamsal anlamda boş olmayan bir kesişim kümesi oluşturabilir. Otel ile klimalı terimlerinin kesişimi boş küme değildir. Bu işlem sonrasında iki kavram arasında ortak bir nokta oluşur. Zira otel olarak kendisine işaret ettiğimiz bina ile klimaya sahip olan aynı binadır.

Kaynaklar

- Apaydın, Y. (2019). *Metafiziğin Meselesini Temellendirmek: Tecrid Geleneği Bağlamında Umur-ı Amme Sorunu*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Esterâbâdi, M. C. (1382). *El-Berâhînu'l-Kâtia fî Şerhi Tecridi'l-Akâidi's-Sâtia*. (Tah. Merkezu'l-Ebhâs ve'd-Dirâsâti'l-İslamiyye). Kum: Bustân-ı Kitâb-ı Kum.

- Hilli, M. (1392). *El-Cevberu'n-Nazîd Şerbu Mantikî't-Tecrid.* (Tah. M. Bidarfer). Kum: İntişârât-ı Bidarfer.
- Hilli, M. (1433). *Keşfu'l-Murâd fî şerbi Tecridi'l-i'tikâd.* (Tah. H. Âmulî). Kum: Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî.
- İsfahani, Ş. (2012). *Tesdidu'l-Kavâid fî Şerbi Tecridi'l-Akâid.* Kuveyt: Daru'z-Ziya.
- Kuşcî, A. M. (1393). *Şerbu Tecridi'l-Akâid.* (Tah. M. H. Z. Rizâyî) Kum: İntişârât-ı Râid.
- Lahici, A. (1433). *Şevâriku'l-İlbâm fî Şerbi Tecridi'l-Kelâm.* Kum: Müessesetu'l-İmâm es-Sâdik.
- Tûsî, N. (1433). *Tecridu'l-İ'tikâd.* (Tah. M. C. el-Huseynî). Kum: Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî.
- Tusi, N. (1974). *Ta'dilü'l-Mi'yâr fî Nakdi Tenzili'l-Efkâr. Mantık ve Mebâbisu'l-Elfâz.* Tahran: Müessese-i Mutaleât-ı İslâmî.

Öz: Kategorik yargı, bir konu ile yüklemden oluşur. Yüklemin konuya nispet edilmesi sonucunda yükleme oluşur. Aralarında hiçbir ilişki bulunmayan iki kavram arasında yükleme kurulamaz. Konu ve yüklem mutlaka birbiriyle bir noktada ilişkili olmalıdır. Bu ortak nokta, yargının birliğini sağlamaktadır. Bu çalışma 'bir önerme veya yargıda konu ile yüklem birliği nasıl sağlanır?' sorusuna verilen cevabı incelemektedir. Bu nedenle çalışmamız müteahhirin dönem kelamının etkili eserlerinden biri olan ve Nasîruddin Tûsî'nin (ö. 672/1273-74) kaleme aldığı Tecridu'l-İtikâd adlı eseri esas alarak bu soruya cevap vermeyi hedeflemektedir. Tûsî, bir önermede konu ve yüklem birbirine özdeş olması gerektiğini belirtmektedir. Fakat ona göre bu özdeşlik tam bir özdeşlik değil, kısmi bir özdeşliktir. Yani konu ve yüklem bir noktada birleşmelidir. Çalışmamızda tam özdeşliğin niçin varsaylamadığı izah edilerek kısmi özdeşlik varsayımının bir analizi yapılmış ve yargının birliğini sağlayan teorinin kısmi özdeşlikçi yükleme teorisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yükleme, özdeşlik, önerme, yargı, anlam.

